

# ДОПОВНЕННЯ переліку негласних

## слідчих (розшукових) дій: практична необхідність та юридична доцільність



### М. Л. Грібов

*доктор юридичних наук, доцент кафедри,  
Національна академія внутрішніх справ*

*Визначено перелік ефективних засобів негласного одержання інформації під час досудового розслідування, за рахунок яких можливо поповнити перелік негласних слідчих (розшукових) дій. Обґрунтовано практичну необхідність та юридичну доцільність такого поповнення. Запропоновані відповідні доповнення до гл. 21 Кримінального процесуального кодексу України.*

**Ключові слова:** *негласні слідчі (розшукові) дії, оперативно-розшукові заходи, правове регулювання, приватне спілкування, приватне життя.*

**А**наліз реалізації нового Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) виявив низку проблем, пов'язаних з недосконалістю окремих його положень. Разом з визнанням значних позитивних зрушень у сфері забезпечення прав і свобод людини, науковці та практики критикують різні норми КПК України як такі, що не забезпечують послідовного і збалансованого захисту

особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив злочин, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини. Зокрема запровадження інституту негласних слідчих (розшукових) дій зумовило виникнення численних проблем практичної діяльності. Окресленням їх кола та визначенням шляхів вирішення активно

займаються фахівці в галузі кримінального процесу та оперативно-розшукової діяльності (Ю. П. Аленін, В. І. Василичук, Є. Д. Лук'янчиков, В. О. Глушков, Д. Й. Никифорчук, В. Т. Нор, Д. П. Письменний, М. А. Погорецький, Д. Б. Сергеева, В. М. Тертишник та ін.). Водночас окремі актуальні питання практики не знайшли наукового розв'язання.

Метою цієї статті є визначення засобів негласного збирання інформації під час досудового розслідування, за рахунок яких доцільно було б розширити перелік негласних слідчих (розшукових) дій, а також розробка відповідних пропозицій щодо внесення змін до законодавства.

Запровадивши у КПК України інститут негласних слідчих (розшукових) дій, законодавець залишив поза увагою низку ефективних засобів отримання даних, необхідних для викриття осіб, винних у вчиненні злочинів. Зокрема, у межах кримінального процесу на законних підставах неможливо використати окремі засоби збирання необхідної інформації, що у теорії розглядаються як оперативно-розшукові заходи, а у ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» (далі – Закон) визначені як права оперативних підрозділів:

- опитувати осіб за їх згодою, використовувати їх добровільну допомогу;
- відвідувати житлові та інші приміщення за згодою їх власників або мешканців для з'ясування обставин злочину, що готується, а також збирати відомості про протиправну діяльність осіб, щодо яких провадиться перевірка;
- негласно виявляти та фіксувати сліди тяжкого або особливо тяжкого злочину, документи та інші предмети, що можуть бути доказами підготовки або вчинення такого злочину;
- отримувати від юридичних чи фізичних осіб безкоштовно або за винагороду інформацію про злочини, що готуються

або вчинені, та про загрозу безпеці суспільства і держави;

- створювати і застосовувати автоматизовані інформаційні системи.

Оскільки законодавець визначив оперативно-розшукову діяльність як систему гласних і негласних пошукових, розвідувальних та контррозвідувальних заходів, що здійснюються із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів, то права, перераховані вище, можуть використовуватись як гласно, так і негласно. Власне саме так і відбувається на практиці.

Зокрема через негласне опитування приватних та посадових осіб часто отримують інформацію, необхідну для розкриття вбивств, розбійних нападів, пограбувань та інших тяжких і особливо тяжких злочинів. В Україні відмова від такого інструменту розкриття злочинів є невинуватою. Суспільний менталітет зумовлює те, що люди, які володіють важливою (для кримінального провадження) інформацією, здебільшого, не схильні повідомляти її представникам правоохоронних органів навіть неофіційно, а тим паче в процесі допиту. Причинами цього є острах помсти злочинців або їх зв'язків, недовіра до правоохоронців, суддів, відсутність надійного механізму захисту свідків та, врешті, небажання бути зарахованим оточенням до кола «стукачів». Сутність такого ставлення населення до інформування державних органів відбито навіть в українському народному прислів'ї: «Моя хата скраю – я нічого не знаю».

Негласне опитування є засобом оминати зазначені психологічні чинники та отримати відомості, необхідні для встановлення істини у кримінальному провадженні. Природно, що ці відомості, здебільшого, не можна буде використовувати як докази, проте вони завжди мали (та матимуть надалі) важливе значення для прийняття важливих рішень

у кримінальному процесі. Зокрема, під час негласного опитування та огляду можуть бути виявлені місця зберігання майна, здобутого злочинним шляхом, зброї, наркотиків; отримані відомості про причетність до вчинення злочину тих чи інших осіб, з'ясовані невідомі до цього обставини вчинення кримінального правопорушення. Ця інформація не може бути безпосередньо використана як доказова у кримінальному процесі через порушення принципу єдності доказів та їх джерел. Проте її отримання дасть підстави для проведення інших слідчих (розшукових) дій – як гласних, так і негласних. Лише вони мають стати безпосереднім засобом отримання доказів у кримінальному провадженні.

Опитування з метою одержання даних, потрібних для боротьби зі злочинністю, у теорії ОРД окреслюють і як розвідувальне, і як оперативне. Аналіз визначень, що надають цим поняттям учені [1; 2; 3, с. 46; 4, с. 8-9; 5, с. 5; 6, с. 31; 7; 8, с. 81 та ін.], не виявляє значних розбіжностей у розумінні їх сутності. Науковці дещо по-різному формулюють мету опитування, але фактично зводять її до одержання оперативно-розшукової інформації. Вони визначають різне коло суб'єктів опитування, але завжди вводять до нього оперативних працівників (а переважно і осіб, які з ними співробітничують). Теоретики ОРД наводять різні засоби досягнення мети опитування (бесіда, спеціальна бесіда, спілкування, вербальна комунікація, невербальна комунікація), але всі вони охоплюються категорією спілкування. Учені опитування пов'язують з різними категоріями (ОРЗ та метод ОРД), окреслюють або не окреслюють правові підстави його застосування. Проте ці розбіжності будь-якого стосунку до розмежування понять оперативного та розвідувального опитування не мають. Отже, йдеться про те саме. Враховуючи

слухне зауваження І. П. Козаченка щодо необхідності розвитку єдиної мови юриспруденції та її понятійного апарату [9, с. 9], слід визначитись із доцільністю вживання таких термінів.

Як слушно зазначають М. А. Погорецький та М. М. Руденко, оперативне опитування як назва оперативно-розшукового заходу найбільш повно визначає його сутність [1, с. 58-65]. Крім цього, опитування здійснюють оперативні працівники, на підставі права, наданого оперативним підрозділам Законом (п. 1 ч. 1 ст. 8). Водночас не вважаємо доцільним відмовлятися від терміна «розвідувальне опитування». Адже ОРЗ за своєю сутністю можуть бути розвідувальними (спрямованими на конспіративне одержання інформації, що свідомо приховується об'єктами ОРД [10]).

Отже, розвідувальне опитування – різновид оперативного опитування. Його специфічною ознакою є форма, у якій воно проводиться – легендоване спілкування. Воно проводиться з використанням легенди, яка дає змогу оперативному працівникові приховати свою належність до правоохоронних органів та інтерес до об'єкта, щодо якого проводиться збирання інформації. Метою такого опитування є винятково отримання відомостей, необхідних для боротьби зі злочинністю. Саме з цієї причини в цьому випадку ми називаємо опитування розвідувальним, а не оперативним. Водночас для легітимізації окреслених дій в межах кримінального процесу доцільно, не використовуючи певних термінів, що викликають наукові дискусії, подати у КПК України короткий опис дій, що можуть бути проведені слідчим або, за його дорученням, уповноваженим оперативним підрозділом.

Поряд з розвідувальним опитуванням ефективним засобом отримання інформації під час досудового розслідування мають стати дії, що у теорії ОРД

традиційно визначають як оперативний огляд (практика свідчить, що вони часто використовуються одночасно). Сутність оперативного огляду, на думку авторського колективу, очолюваного В. М. Аتماжитовим, полягає в обстеженні оперативним працівником території, житлових або службових приміщень; виявленні та ознайомленні з предметами, документами і речами, пов'язаними з діяльністю осіб, які становлять оперативний інтерес; за необхідності – у фіксуванні за допомогою технічних засобів і хімічних речовин слідів, предметів, документів та інших об'єктів з метою отримання фактичних даних, необхідних для вирішення оперативно-тактичних завдань [11, с. 88]. На думку В. А. Некрасова, В. Я. Мацюка, Н. Є. Філіпенко, Л. В. Родинюка [12, с. 177], оперативний огляд як метод полягає в пізнанні суб'єктом певних явищ (подій, фактів, процесів), які мають значення для вирішення конкретних завдань ОРД, обстежуючи і вивчаючи об'єкти, предмети, документи, що, імовірно, містять сліди злочину, фіксуючи їх, зокрема, оперативно-технічними засобами. Окреслені дії відповідають правам оперативних підрозділів «відвідувати житлові та інші приміщення за згодою їх власників або мешканців для з'ясування обставин злочину, що готується, а також збирати відомості про протиправну діяльність осіб, щодо яких провадиться перевірка; негласно виявляти та фіксувати сліди тяжкого або особливо тяжкого злочину, документи та інші предмети, що можуть бути доказами підготовки або вчинення такого злочину». Як і опитування осіб, такі дії можуть проводитися з використанням легенди, а їх результати переважно мають використовуватися для прийняття організаційних і тактичних рішень під час досудового розслідування. Водночас зафіксовані під час огляду дані можливо використати у порядку реалізації

положень п. 4 ч. 2 ст. 99, де зазначено, що матеріали, у яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб та груп, зібрані оперативними підрозділами з дотриманням вимог Закону, за умови відповідності встановленим вимогам, є документами та можуть використовуватися в кримінальному провадженні як докази. Проте дати доручення оперативним працівникам на проведення огляду слідчий не може, оскільки такої НСРД у КПК України немає. Стаття 267 цього кодексу «Обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи» передбачає, що слідчий має право обстежити публічно недоступні місця, житло чи інше володіння особи шляхом таємного проникнення в них, у т. ч. з використанням технічних засобів. Проведення огляду у публічно доступних місцях або використання дезінформації для отримання згоди власників (користувачів) для відвідання місць з обмеженим доступом кодекс не передбачає. Тому положення п. 1.11.7 Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, що затверджена спільним наказом ГП України, МВС України, СБ України, Адміністрації ДПС України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16 листопада 2012 р. № 114/1042/516/1199/936/1687/5, де передбачено, що обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи може бути проведено «під псевдонімом», є таким, що не відповідає КПК України. Отже, існує необхідність запровадження у кримінальному процесуальному законі відповідної норми.

Для прийняття організаційних і тактичних рішень у кримінальному процесі може мати вагоме значення негласно отримана загальнодоступна інформація з різноманітних джерел (мережа Інтернет,

засоби масової інформації, офіційні відомості органів державної влади та місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій тощо), а також дані, отримані в порядку надання добровільної допомоги (у т. ч. за винагороду) громадянами та посадовими особами. Правових підстав для збирання, аналізу та узагальнення такої інформації, а також оформлення й використання результатів окреслених вище дій під час досудового розслідування немає. Отже, такі підстави варто запровадити. Те саме можна сказати про використання відомостей з автоматизованих інформаційно-пошукових систем та баз даних, до яких слідчі та працівники оперативних підрозділів мають доступ відповідно до своїх повноважень.

Усі досліджені в цій статті негласні дії зі збирання необхідної інформації не підпадають під поняття втручання у приватне спілкування. Адже ст. 258 КПК України передбачає, що спілкуванням є передавання інформації у будь-якій формі від однієї особи до іншої безпосередньо або за допомогою засобів зв'язку будь-якого типу. Спілкування є приватним, якщо інформація передається та зберігається за таких фізичних чи юридичних умов, при яких учасники спілкування можуть розраховувати на захист інформації від втручання інших осіб (ч. 3). Втручанням у приватне спілкування є доступ до змісту спілкування за умов, якщо учасники спілкування мають достатні підстави вважати, що спілкування є приватним.

Проте, виходячи зі змісту ст. 32 Конституції України та ст. 15 КПК України, ці дії є втручанням у приватне (особисте і сімейне) життя, яке законодавець визначає як збирання, зберігання, використання та поширення інформації про приватне життя особи без її згоди.

Якщо для втручання у приватне спілкування законодавець передбачив обов'язковий дозвіл суду

(ч. 2 ст. 14 та ч. 1 ст. 258 КПК України), то для збирання, зберігання, використання інформації про приватне життя особи без її згоди (втручання у приватне життя) таких застережень загалом немає. Вони з'являються при регламентації конкретних негласних слідчих (розшукових) дій. Зокрема дозвіл суду необхідно отримувати для обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267); установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268); спостереження за особою (ст. 269); аудіо-, відеоконтролю місця (ст. 270); негласного отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ст. 274).

Отже, дії з негласного збирання інформації про особу, досліджені у цій статті, як такі, що зачіпають сферу приватного життя, мають бути чітко регламентовані у КПК України. А також такі, що не є втручанням у приватне спілкування та ґрунтуються на добровільній допомозі громадян і посадових осіб, не потребують дозволу суду в межах досудового розслідування.

Необхідність у означених діях часто виникає, коли потрібно встановити персональні дані осіб та отримати інформацію про місця, адреси, номери абонентів зв'язку, які були виявлені в процесі інших негласних слідчих (розшукових) дій. Зокрема йдеться про осіб, з якими контактував об'єкт візуального спостереження, осіб, які проживають у відвіданих ним адресах. У таких випадках негласне опитування осіб, огляд приміщень (місць), отримання інформації з баз даних доцільно юридично об'єднувати з негласними слідчими (розшуковими) діями, у межах яких були виявлені відповідні особи, адреси та номери абонентів зв'язку. Тобто весь комплекс заходів потрібно проводити в межах дозволу слідчого судді на проведення відповідної негласної слідчої (розшукової) дії. Адже в таких випадках

окрему негласну слідчу (розшукову) дію провести неможливо через те, що невідомо, відносно кого вона проводиться (саме це передбачається встановити).

Отже, Главу 21 КПК України «Негласні слідчі (розшукові) дії» потрібно доповнити ст. 2691 «Збирання інформації без втручання у приватне спілкування», яку викласти в такій редакції:

«У межах досудового розслідування тяжкого або особливо тяжкого злочину дозволено збирати потрібну інформацію без втручання в приватне спілкування, зокрема: конфіденційно опитувати громадян та посадових осіб за їх згодою, у тому числі зі збереженням у таємниці дійсної мети опитування, відомчої належності та даних особи, яка його проводить; вивчати документи та інформаційні бази даних з доступом до них відповідно до законних повноважень або за згодою уповноважених осіб; одержувати інформацію на підприємствах, в установах, організаціях, у тому числі без розкриття мети одержання

довідок, відомчої належності й даних особи, яка його проводить; вести пошук відкритої інформації в мережі Інтернет; перебувати в приміщеннях, транспортних засобах, на земельних ділянках за згодою їх власників або уповноважених ними осіб, а також проводити там огляд.

За результатами збирання інформації без втручання в приватне спілкування складають протокол, до якого долучають отримані матеріали (документи та їх копії, фотографії, звукозапис).

Підставою для збирання інформації без втручання в приватне спілкування як окремої слідчої (розшукової) дії є постанова слідчого, прокурора.

Підставою для збирання інформації без втручання в приватне спілкування з метою отримання даних щодо осіб та адрес, виявлених під час інших негласних слідчих (розшукових) дій, є ухвали слідчого судді або постанови слідчого, прокурора, що передбачені цим Кодексом для проведення таких дій».

## Список використаної літератури

1. *Погорецький М. А.* Опитування в оперативно-розшуковій діяльності // М. А. Погорецький, М. М. Руденко // *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. – 2008. – № 19. – С. 58-65.
2. *Юрченко О. М.* Сутність розвідувального опитування / О. М. Юрченко, І. В. Сервецький, В. В. Горлов // *Бюлетень з обміну досвідом роботи МВС України*. – 2012. – № 186. – С. 107-115.
3. *Абидов А. С.* Опрос как оперативно-розыскное мероприятие и использование его результатов : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / А. С. Абидов. – Владимир, 2006. – 175 с.
4. *Янковий М. О.* Тактичні засади допиту і розвідувального опитування: порівняльне дослідження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / М. О. Янковий. – О., 2007. – 20 с.
5. *Фролов В. Ю.* Разведывательный опрос и его значение в борьбе с правонарушениями несовершеннолетних : [учеб. пособ.] / В. Ю. Фролов ; под ред. Г. И. Фильченкова. – М. : Изд-во ВНИИ МВД СССР, 1981. – 33 с.
6. *Богданов Б. Е.* Личный сыск. Разведывательный опрос : [учеб. пособ.] / Б. Е. Богданов. – [2-е изд., исправ. и доп.]. – М. : Изд-во ВНИИ МВД СССР, 1979. – 76 с.
7. *Шилін М. О.* Оперативне опитування як метод отримання оперативної інформації / М. О. Шилін // *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України*. – 2002. – № 1, ч. 2. – С. 65-74.

8. Лир М. Ю. Опрос в оперативно-розыскной и следственной деятельности (генезис, проблемы теории и практики) / М. Ю. Лир. – СПб. : Юрид. ин-т, 2004. – 245 с.
9. Козаченко И. П. Оперативно-розыскная профилактика преступлений. Становление и развитие / И. П. Козаченко // Проблемы совершенствования оперативно-розыскной деятельности органов внутренних дел. – К. : НИИ РИО КВШ МВД Украины, 1984. – 97 с.
10. Грібов М. Л. Співвідношення оперативно-розшукових, розвідувальних та пошукових заходів в діяльності оперативної служби МВС України / М. Л. Грібов // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка. – 2009. – № 2, ч. 2. – С. 124-134.
11. Оперативно-розыскная деятельность органов внутренних дел: общая часть / Под ред. В. М. Атмажитова. – М. : Акад. МВД СССР, 1990. – 564 с.
12. Некрасов В. А. Оперативне розпізнавання : [моногр.] / [В. А. Некрасов, В. Я. Мацюк, Н. Є. Філіпенко, Л. В. Родинюк]. – К. : КНТ, 2007. – 216 с.

Стаття надійшла до редакції: 22.12.2014.

## Replenishment the list of covert investigative (search) action: practical necessity and juridical expediency

**M. L. Gribov**

*The list of effective means of secret obtaining of information during pre-trial investigation owing to which the list covert investigative (search) action can be replenished is defined. Practical necessity and juridical expediency of such replenishment are substantiated. Appropriate additions to chapter 21 of Criminal Process Code of Ukraine are proposed.*

**Keywords:** *covert investigative (search) action, operatively-search means, private communication, privacy.*

*Received: 22.12.2014.*

## Дополнение перечня негласных следственных (розыскных) действий: практическая необходимость и юридическая целесообразность

**М. Л. Грибов**

*Определен перечень эффективных средств негласного получения информации во время досудебного расследования, за счет которых можно пополнить перечень негласных следственных (розыскных) действий. Обоснованы практическая необходимость и юридическая целесообразность такого пополнения. Предложены соответствующие дополнения к гл. 21 Криминального процессуального кодекса Украины.*

**Ключевые слова:** *негласные следственные (розыскные) действия, оперативно-розыскные мероприятия, частное общение, частная жизнь.*

*Получено: 22.12.2014.*